

State Historical Archives of Ukraine in L'viv. It is demonstrated that a socialist orientation of publicist had a decisive influence on his vision of the Indian liberation struggle at the beginning of the 1930s, but in general did not affect the objectivity of evaluations of events in British India.

Keywords: Vladimir Lewinski, manuscript Liberation Movement, British India

УДК 94(497.1)"189":070

С. Д. Чернік

ПОЛІТИЧНА КРИЗА В СЕРБІЇ 90-х рр. ХІХ ст. У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена малодослідженій у історичній науці темі висвітлення політичної історії Сербії 90-х рр. ХІХ ст. крізь призму газетної періодики України. На основі публіцистичних матеріалів газет "Киевлянин", "Южный край", "Харьковские губернские ведомости", "Одесский листок", "Одесские новости", "Одесский вестник" розкрито основні причини політичної кризи в Сербській державі 90-х рр. ХІХ ст., яка призвела до суттєвих змін у її конституційному ладі. Разом з тим, досліджено роль колишнього сербського короля Мілана Обреновича у загостренні політичної ситуації в країні.

Ключові слова: Сербія, політична криза, міністерство, газети України.

Газетна періодика України 90-х рр. ХІХ ст. є цінним історичним джерелом, оскільки містить надзвичайно велику кількість інформації щодо суспільно-політичного, економічного та культурного життя тогочасного суспільства. Важливість публіцистичних матеріалів полягає у тому, що вони є інструментом впливу на думку громадськості та водночас її відображенням. У зв'язку з цим сучасний дослідник має змогу оцінити події з різних позицій, використовуючи увесь спектр можливих оцінок певної ситуації її сучасниками. Значну частину матеріалів на шпальтах газет України наприкінці ХІХ ст. було присвячено висвітленню міжнародних новин, що пояснювалося бажанням читачів більше знати про події у світі. Особливо їхню увагу привертало репортажі з Балканського півострова, зокрема з Сербії, через історичну та культурну спільність цих слов'янських народів. Сербська держава, котра в 1878 році здобула незалежність, наприкінці ХІХ ст. опинилася у досить складному становищі у зв'язку з необхідністю вибору шляху подальшого розвитку своєї державності. Цей процес викликав суперечності у її владних та громадських колах й спровокував загострення політичної ситуації.

Висвітлення політичних подій в Сербії у 90-х рр. ХІХ ст. крізь призму публікацій газет України в історичній науці не знайшло широкого висвітлення. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення у роботах учених: О.В. Павлюченка [1; 2], С.І. Данченко [3], А.Л.Шемякіна [4] та інших. Особливо слід відмітити монографії українського історика О.В.Павлюченка, який у контексті вивчення українсько-сербських дипломатичних, суспільно-політичних та культурних зв'язків другої половини ХІХ – початку ХХ ст. досліджував політичні події в Сербській державі. Разом з тим, у роботах використані окремі публікації з газетних видань України. Російські дослідники С.І.Данченко та А.Л.Шемякін у своїх наукових розробках вивчали розвиток державності Сербії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. переважно на архівних матеріалах, акцентуючи увагу на російсько-сербських відносинах. Однак вищезазначені дослідники історії Сербії лише частково використовували для характеристики політичної ситуації в Сербії наприкінці ХІХ ст. матеріали періодики. У зв'язку з цим, метою нашої статті є аналіз кореспондентських публікацій одних з найвпливовіших тогочасних газетних видань України, в яких розкриваються події політичного життя Сербської держави 90-х рр. ХІХ ст.

Аналіз матеріалів газет України засвідчив, що їх репортери оперативно слідкували за перебігом подій в Сербії. Серед газет, котрі протягом 90-х рр. ХІХ ст. інформували про життя сербського народу, необхідно виокремити "Киевлянин", "Южный край", "Харьковские губернские ведомости", "Одесский листок", "Одесские новости", "Одесский вестник". На їхніх шпальтах досить детально висвітлювалися події в Сербській державі, що пояснювалося похваленням офіційних російсько-сербських відносин у зв'язку зі зміною курсу зовнішньої політики радикального уряду в Белграді.

Внутрішньополітичне життя Сербії на початку 90-х рр. ХІХ ст. характеризувалося не стабільністю через постійну боротьбу партій за владу. Необхідно відмітити, що консервативно-монархічна газета "Киевлянин" досить детально відслідковувала події в Сербській державі. За її повідомленнями, у березні 1890 року основний конфлікт у владних колах точився між радикальним урядом та ліберальною регентською радою при малолітньому королю Олександрові Обреновичі щодо кадрових призначень у Державній раді [5, с.2]. Напередняки (прогресивна партія) агітували проти обох правлячих сил [6, с.2]. Через суперечки між партіями та їхніми окремими членами голова уряду генерал С.Груїч пішов у відставку. У Сербії розпочалася міністерська криза. Кореспондент газети "Киевлянин" її причиною вважав фінансові непорозуміння, у яких звинувачував попереднє міністерство (уряд) прогресистів М.Гарашаніна [7, с.2]. Наступний уряд сформував популярний серед сербського народу лідер радикалів Нікола Пашич, котрий повернувся з еміграції. Проте уже в кінці 1891 року виявилися нові проблеми, які призвели до звільнення міністрів фінансів та торгівлі, а у березні 1892 року – до перетворень у складі кабінету. Ці зміни не змогли запобігти відставці Н.Пашича. Редакція газети "Киевлянин" пояснювала такий стан прав в Сербії неспроможністю молодого радикального партії "розібратися ще у власних людях і планах" [8, с.2] та вирішити суперечки з регентською радою [9, с.2].

У серпні 1892 року уряд очолив ліберал Й.Авакумович, призначення якого призвело до протистояння міністерства зі скупщиною (парламент), яка переважно складалася з радикалів та сербським народом. У пресі писали про ненависть сербів до уряду та їхній супротив новопризначеним місцевим чиновникам [10, с.2].

Ситуація у країні загострювалася постійними втручаннями колишнього короля Мілана у державні справи. Хоча після зречення престолу він переважно знаходився за кордоном, переховуючись під ім'ям Анрі Атарджі [11, с.2], але його постійні зазіхання на владу в Сербії призводили до конфліктних ситуацій. Так, у 1890 році він вимагав від регентів віддати йому посаду головнокомандувача сербської армії, але письмова угода, укладена з урядом, зобов'язала Мілана Обреновича залишити країну. Повернення королеви Наталії, матері малолітнього короля Олександра, до Белграда та її прокламація до скупщини з проханням поновити її статус дали привід Мілану знову повернутися до Белграда. Лише за умови виплати 1 млн. франків та одночасного вислання королеви Наталії экс-король погодився виїхати з Сербії до повноліття сина у 1894 році. Варто звернути увагу на те, що редакція "Киевлянина" схвалювала такий вчинок колишнього сербського короля [12, с.2], але не зовсім прихильно поставилася до рішення щодо Наталії [13, с.2], що пояснювалося редакційною політикою газети. Мілан Обренович вдався до ще одного кроку задля можливості отримання дозволу сербської влади на в'їзд до країни. У лютому 1893 року за його клопотанням резонансне розлучення Мілана Обреновича та Наталії 1888 року було визнане недійсним. Сербські газети сприйняли цю новину як підставу для повернення подружжя Обреновичів до столиці. Кореспонденти вважали, що їхня присутність у Сербії призведе до приходу у владу напредняків та поновлення австрофільської політики [13, с.2]. У результаті таких подій соціальна напруга у державі зростає, про що свідчили повідомлення про численні антиурядові виступи сербів [14, с.2].

За таких обставин регенти сподівалися вирішити проблеми в державі шляхом проведення нових виборів до скупщини, які відбулися на початку 1893 року. Сумнівні результати волевиявлення народу показали перевагу лібералів. Уже на першому засіданні парламенту почалися суперечки між депутатами різних партій, що призвело до виходу з його складу радикалів. Для легітимності народного представництва уряд планував оголосити довибори. У зв'язку з цими ускладненнями 1 квітня 1893 року неповнолітній король Олександр Обренович вирішив здійснити державний переворот. Він розпустив регентську раду та оголосив себе єдиним правителем Сербії. У королівському маніфесті, частково надрукованому у пресі України, він заявляв, що через "посягання на конституцію і на народні права, він, король, бере владу у свої руки та видаляє регентів" [15, с.2]. Повний текст цього документу згодом опублікувала харківська газета "Южный край" [16, с.3]. 4 квітня 1893 року монарх розпустив скупщину, оскільки вона не змогла "організуватися, згідно конституції" [17, с.1]. Більше 400 осіб, засуджених ліберальним міністерством за політичні злочини, отримали амністію [18, с.3]. Одними з перших дії короля схвалили його батько Мілан Обренович та імператор Німеччини Вільгельм II, про що вони повідомили у вітальних телеграмах [19, с.3]. Слід зауважити, що газети "Киевлянин", "Одесский листок", "Одесский вестник", "Харьковские губернские ведомости", "Южный край" одразу повідомили про події в Сербії своїм українським читачам. Так, за інформацією газети "Одесский вестник" сербський народ "зустрів цей крок захопленням і новим проявом безмежної до нього (короля – С.Ч.) любові та відданості" (Переклад – С.Ч.) [20, с.1]. "Харьковские губернские ведомости" зазначали про схвальні відгуки європейських газет щодо державного перевороту в Сербії [21, с.3].

Газети консервативно-монархічна "Киевлянин" та ліберальні "Одесский листок" й "Южный край" намагалися проаналізувати політичну ситуацію в Сербії, яка склалася у наслідок державного перевороту. Редакція газети "Киевлянин" відзначала, що Олександр Обренович не міг самостійно його спланувати. На їхню думку, неповнолітнього монарха підбурював його вихователь Л.Докич, за спиною якого стояв экс-король Мілан [22, с.2]. Причиною такого кроку з боку сербського монарха кореспондент ліберальної газети "Южный край" вважав те, що "західноєвропейські політичні форми, нав'язані юному королівству зовсім чужі йому і не користуються найменшим співчуттям народу" [19, с.3]. Зрозуміло, що мова йшла про запровадження Конституції 1888 року, яка не відповідала вимогам традиційного сербського суспільства. Єдиним виходом з кризи в Сербії, зумовленої конфліктами між партіями, автор статті "Переворот в Сербії" у газеті "Одесский листок" називав створення радикального кабінету [23, с.2]. Його прогноз подій було констатовано уже у наступній публікації. Кореспондент вітав рішучість молодого монарха у створенні міністерства на чолі з радикалом Л.Докичем. "Не має сумніву, що перехід керма влади до радикалів зробить неможливим повторення того беззаконня та свавілля, свідками якого ми були останнім часом" [24, с.2], – переконував кореспондент.

Новий уряд на чолі з Л.Докичем у червні 1893 року представив скупщині міністерську програму, яку надрукували у пресі України. Її основним завданням проголошувалося дотримання законів й конституції, покращення фінансового становища та дружба зі всіма країнами [25, с.2]. Однак повернення радикалів до управління державою не зупинило політичної кризи в Сербії. Газета "Киевлянин" повідомляла, що серед членів радикальної партії намітився розкол на помірковану фракцію на чолі з міністром-президентом Л.Докичем, та крайню – з К.Таушановичем [26, с.2]. Після виборів до скупщини 1893 року влада повністю перейшла до "поміркованих", що викликало сильне невдоволення серед "крайніх радикалів" та боротьбу між ними. Натомість напредняки почали поновлювати свої позиції, які підкріплювалися зближенням з радикалами [27, с.4]. Уже у парламенті 1893 року кількість депутатів-прогресистів збільшилася до 11 осіб. Ліберальна партія Сербії навпаки опинилася в опозиції до нової влади, яка виступила проти політики попереднього уряду Й.Авакумовича та ініціювала розслідування спеціальною комісією його діяльності. У харківській газеті "Южный край" зазначалося, що лідери лібералів намагалися виправдати свої колишні управлінські дії, однак це не дозволило їм уникнути переслідування з боку чинного уряду. Окрім того, у

лавах самої ліберальної партії відбувся розкол: біля 20 її членів на чолі з Тузаковичем вийшли з її складу [28, с.3]. Хоча періодичне видання “Одесские новости” повідомляло у жовтні про примирення ліберальної партії з королем Олександром Обреновичем [29, с.2], все одно на кінець 1893 року було висунуто обвинувачення колишнім міністрам з 11 пунктів та передано відповідну справу до суду. Переслідування перекинулися й на колишніх регентів. Редакція офіційного органу радикалів газети “Одъекъ”, думка якої була надрукована в “Харьковских губернских ведомостях”, зазначала, що їхнє вислання “суперечило б духу та сенсу здійсненого перевороту” [30, с.3]. Проте Й.Ристич був все ж таки арештований й згодом емігрував до Швейцарії. На сторінках газети “Южный край” розмістили його лист до власної дружини, у якому він називав згадане ув’язнення комічним завершенням своєї політичної кар’єри [31, с.3]. Перед від’їздом з країни Й.Ристич заявив у маніфесті, що з переворотом 4 квітня 1893 року у Сербії відкрилася ера анархії [32, с.3–4]. Звістка про жадливе вбивство одного з регентів Й.Белімарковича у жовтні 1893 року сколихнула сербську громадськість, але за інформацією “Одесских новостей” його політичні мотиви слідчими органами Сербії відкидалися [33, с.2].

Смерть міністра-президента Л.Докича у грудні 1893 року, відставка кабінету С.Груїча у січні 1894 року та приїзд на запрошення сина экс-короля Мілана Обреновича до Белграда, про який одразу повідомили газети [34, с.2], призвели до поглиблення політичної кризи. Сербський правитель Олександр Обренович приїзд батька виправдовував тим, що він потребував його порад у врегулюванні державних справ [35, с.2]. Сербські радикальні газети вороже зустріли цю новину та вважали метою вчинку короля “зіштовхування Сербії зі шляху традиційної політики” [36, с.2]. На наш погляд, під цими словами радикали мали на увазі співробітництво з Росією, яка після повернення Мілана призупинила дипломатичні відносини з Сербією. Отже, вивчені матеріали преси України доводять, що мета державного перевороту не була досягнута, а його результати знівельовано діями нового уряду та втручанням у справи Мілана Обреновича.

Намагання нового голови уряду Г.Сіміча примирити сербські партії не дали очікуваного результату. Боротьба між ними продовжувалася. Від ліберальної партії відколотася група младо-лібералів на чолі з Й.Авакумовичем та С.Рібарацом, які заявили про підтримку короля Мілана. Радикали категорично виступили проти міністерства Г.Сіміча. Інформація про призначення 1 березня 1894 року Мілана Обреновича головнокомандувачем сербської армії та поновлення його у правах члена королівського дому [37, с.2] спровокувала обурення сербської громадськості. У телеграмах в газеті “Киевлянин” з’явилися повідомлення про появу в Сербії антидинастичних демонстрацій на підтримку іншої королівської династії Карагеоргієвичів [38, с.2], які жорстоко придушувалися силами армії.

Необхідно підкреслити, що з 1894 року в Сербії почав формуватися авторитарний режим. Так, у травні 1894 року була скасована Конституція (Статут) 1888 року й повернуто Конституцію 1869 року. Поновлений основний закон значно розширював права монарха і уряду, змінював виборчу систему та виключав демократичні свободи. Газета “Киевлянин” у статті “Питання про сербську конституцію” розкривала ставлення партій до зміни державного ладу Сербії. Зокрема, опозиція виступила однозначно проти поновленої Конституції 1869 року. Напередняки взагалі запевняли, що жоден з існуючих варіантів конституцій не відповідав сучасним вимогам сербського суспільства. У зв’язку з чим вони передбачали вироблення нового Статуту, але лише після зникнення опору опозиції чинній владі [39, с.2]. Разом з тим, для зменшення впливу популярної серед народу радикальної партії влада спрямувала політичні репресії та інспірувала судові процеси проти окремих її членів в кінці 1894 року.

Дослідження публікацій в газетних виданнях України у другій половині 90-х років XIX ст. дає підстави стверджувати, що українська громадськість мала можливість слідкувати за подіями в Сербії. Хоча розміщені на сторінках газет повідомлення були переважно фактологічного характеру, що, на наше переконання, пояснювалося погіршенням офіційних відносин з Російською імперією. Опрацьовані матеріали преси свідчать, що з 1895 року в Сербській державі відбувалося або періодичне загострення або послаблення політичної кризи. За інформацією газет “Киевлянин” й “Одесские новости”, нестабільність у Сербії була викликана постійними змінами у міністерстві та значними фінансовими труднощами [40, с.2]. У суспільному житті відбувалося зменшення впливу радикалів й посилення позицій напередняків. Усе це супроводжувалося масовими демонстраціями, виступами й численними арештами представників радикальної партії [42, с.3]. У Сербії з 1897 року простежується посилення реакції режиму. Замах на короля Мілана у червні 1899 році влада використала як привід для жорстокої розправи над радикалами [43, с.2]. Окрім цього, українською не популярним серед сербського суспільства було одруження 1900 року короля Олександра зі значно старшою за нього Драгою Машин, відомою інтриганкою при дворі королеви Наталії [44, с.1]. За умов масового невдоволення діями сербської влади основою забезпечення абсолютної влади в Сербії стала армія на чолі з Міланом Обреновичем, яка поступово набувала політичного впливу в державі та ставала окремою керованою структурою. Отже, у Сербії поступово за підтримки військових встановилася диктатура Обреновичів.

Таким чином, аналіз матеріалів газет України дозволяє стверджувати, що кореспонденти газет України досить активно висвітлювали політичні події в Сербії 90-х рр. XIX ст. Процес зростання напруги у сербському суспільстві вони вважали результатом правління колишнього короля Мілана Обреновича та проавстрійської політики напередняків. Встановлено, що з середини 90-х рр. XIX ст. повідомлення про державотворчі процеси у Сербії в газетах України переважно були фактологічного характеру, однак це не заважало українцям формувати власне уявлення про діяльність її державних та політичних структур. Основною причиною політичної кризи в Сербській державі називалися негативні наслідки реформ кінця 80-х рр. XIX ст. Переворот 1893 року, здійснений королем Олександром Обреновичем, у пресі схвалювався, але його ініціатором вважали экс-короля Мілана, якого знову звинувачували у всіх проблемах Сербії, особливо

газети консервативно-монархічного напрямку. Негативна оцінка подальших кроків Мілана Обреновича продовжувала формувати в українському суспільстві відповідне ставлення до нього. З цього часу через газети української громадськості завуальовано починає навіюватися думка про можливість зайняття сербського престолу представником династії Карагеоргієвичів Петром, котрого підтримувала Російська імперія.

Джерела та література

1. Павлюченко О.В. Россия и Сербия 1888–1903 (дипломатические отношения, общественные связи) / О.В. Павлюченко. – К. : Наукова думка, 1987. – 132 с.
2. Павлюченко О.В. Україна в російсько-югослов'янських суспільних зв'язках (друга половина XIX – початок XX ст.) / О.В. Павлюченко – К. : Наукова думка, 1992. – 208 с.
3. Данченко С.И. Развитие сербской государственности и Россия, 1878 – 1903 гг. / С. И. Данченко ; Отв. редактор И. В. Чуркина ; Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения и балканистики, Науч. центр общеславян. исслед. – М. : ИСБ, 1996. – 421 с.
4. Шемякин А.Л. Особенности политического процесса в Сербии глазами русских (последняя треть XIX – начало XX века) / А.Л. Шемякин // Славяноведение. – 2010. – №5. – С. 3–15.
5. Борьба партий в Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1890. – 14 марта. – С. 2.
6. Сербия [Телеграми] // Киевлянин. – 1891. – 10 февраля. – С. 2.
7. Перемена министерства в Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1891. – 15 февраля. – С. 2.
8. Министерский кризис в Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1891. – 31 октября. – С. 2.
9. Перемена министерства в Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1892. – 16 августа. – С. 3.
10. Борьба партий в Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1892. – 22 сентября. – С. 2.
11. Король Милан и королева Наталия / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1901. – 11 февраля. – С. 2.
12. Отъезд Милана Обреновича из Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1891. – 5 апреля. – С. 2.
13. Толки о предстоящей высылке королевы Наталии из Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1891. – 27 апреля. – С. 2.
14. [Редакційна стаття] / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1892. – 20 сентября. – С. 1.
15. Белград [Телеграма] // Киевлянин. – 1890. – 3 апреля. – С. 2.
16. Манифест короля сербського Александра [Телеграма] // Южный край. – 1893. – 8 апреля – С. 3.
17. Белград [Телеграма] // Одесский листок. – 1893. – 4 апреля. – С. 1.
18. Сербия [Повідомлення] // Харьковские губернские ведомости. – 1893. – 16 апреля. – С. 3.
19. Белградский переворот. Поздравительная телеграмма, посланная Миланом королю Александру. Телеграмма императора Вильгельма II королю Александру // Южный край. – 1893. – 4 апреля – С. 3.
20. Сербия / [Автор невідомий] // Одесский вестник. – 1893. – 9 июня. – С. 1.
21. Сербия [Повідомлення] // Харьковские губернские ведомости. – 1893. – 15 апреля. – С. 3.
22. Государственный переворот в Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1893. – 4 апреля. – С. 2.
23. Переворот в Сербии / [Автор невідомий] // Одесский листок. – 1893. – 3 апреля. – С. 2.
24. Переворот в Сербии / [Автор невідомий] // Одесский листок. – 1893. – 4 апреля. – С. 2.
25. Сербия / [Автор невідомий] // Одесский вестник. – 1893. – 15 июня. – С. 2.
26. Сербия [Повідомлення] // Киевлянин. – 1893. – 4 мая. – С. 2.
27. Сербия [Повідомлення] // Южный край. – 1893. – 19 апреля. – С. 4.
28. Сербия [Повідомлення] // Южный край. – 1893. – 13 апреля – С. 3.
29. Сербия [Повідомлення] // Одесские новости. – 1893. – 19 октября. – С. 2.
30. Сербия [Повідомлення] // Харьковские губернские ведомости. – 1893. – 25 апреля. – С. 3.
31. Белградский переворот. Из письма Ристича к жене [Повідомлення] // Южный край. – 1893. – 3 апреля – С. 3.
32. Сербия [Повідомлення] // Южный край. – 1893. – 14 апреля – С. 3–4.
33. Сербия [Повідомлення] // Одесские новости. – 1893. – 31 октября. – С. 2.
34. Белград [Телеграма] // Киевлянин. – 1894. – 10 января. – С. 2.
35. Сербские дела / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1894. – 13 января. – С. 1.
36. [Редакційна стаття] / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1894. – 20 января. – С. 1.
37. Сербские дела / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1894. – 2 марта. – С. 2.
38. Сербия [Повідомлення] // Киевлянин. – 1894. – 2 февраля. – С. 2.
39. Вопрос о сербской конституции / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1894. – 7 сентября. – С. 2.
40. Министерский кризис в Сербии / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1896. – 18 декабря. – С. 2.
41. Министерский кризис в Сербии / [Автор невідомий] // Одесские новости. – 1896. – 16 декабря. – С. 2.
42. Белград [Телеграма] // Киевлянин. – 1898. – 14 августа. – С. 3.
43. Покушение на жизнь Милана Обреновича / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1899. – 1 июля. – С. 3.
44. Бракосочетание короля Александра / [Автор невідомий] // Киевлянин. – 1900. – 29 июля. – С. 1.

Черник С. Д. Политический кризис в Сербии 90-х гг. XIX в. в освещении газетной периодики Украины

Статья посвящена мало исследованной в исторической науке теме освещения политической истории Сербии 90-х гг. XIX в. через призму газетной периодики Украины. На основе публицистических материалов газет “Киевлянин”, “Южный край”, “Харьковские губернские ведомости”, “Одесский листок”, “Одесские новости”, “Одесский вестник” раскрыты основные причины кризиса в Сербском государстве 90-х гг. XIX в., который привел к существенным изменениям в его конституционном строе. Также исследована роль бывшего сербского короля Милана Обреновича в обострении ситуации в стране.

Ключевые слова: Сербия, политический кризис, министерство, газеты Украины.

Chernik S. D. The Coverage of the Serbian Political Crisis in the 1890s by Ukrainian Newspapers

The article deals with the understudied topic of the Serbian political history in the last quarter of the 1890s through the prism of the Ukrainian newspapers. The researcher has unveiled the basic reasons for the political

crisis in the Kingdom of Serbia of the 1890s which later caused some considerable changes in its constitutional system, based on the publications by newspapers Kievlianin, Yuzhniy kraye, Kharkovskiy gubernskiy vedomosti, Odesskiy listok, Odesskiye novosti, and Odesskiy vestnik. The role of the former Serbian monarch Milan Obrenović in the aggravation of the political situation within the nation has also been highlighted.

Keywords: Serbia, political crisis, Ministry, Ukrainian newspapers.

УДК 334.732.4:94 (477)"20"

Т. В. Оніпко

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УСРР У 20–ТІ РОКИ ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті здійснено історіографічний огляд історичного досвіду встановлення вітчизняною споживчою кооперацією міжнародних зв'язків упродовж 1920-х років ХХ ст. з метою налагодження та розширення експорту сільськогосподарської продукції. Зроблено висновок про те, що уроки міжнародної діяльності споживчої кооперації потрібні не лише для узагальнення історичного досвіду, але й для розробки сучасної державної політики щодо підтримки вітчизняного кооперативного сектора економіки.

Ключові слова: споживча кооперація, міжнародний кооперативний рух, Міжнародний Кооперативний Альянс, експортно-збутова діяльність.

Нинішня соціально-економічна ситуація в Україні вимагає активізації експортно-збутової діяльності виробників сільгосппродукції як з метою посилення їх позиції на світовому ринку, так і підтримки аграрного сектору. З огляду на це звернення до історичного досвіду налагодження міжнародних контактів вітчизняних кооперативних організацій у добу нової економічної політики, яка охоплює 20-і роки ХХ ст., є цілком виправданим.

Дослідження міжнародної діяльності споживчої кооперації України в добу непу були започатковані ще в 1920-і роки і тривають донині. На підставі проведеного історіографічного аналізу розглянутої проблеми умовно можна виділити чотири якісно відмінні етапи її осмислення: 1) 1920-і роки; 2) 1930-і – перша половина 1950-х років.; 3) друга половина 1950-х – початок 1990-х років; 4) 90-і роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. Спільним для перших трьох етапів є причетність до радянської історіографії, яка розглядала заготівельну та експортно-збутову діяльність споживчої кооперації як надійне джерело фінансування індустріалізації країни. Останній етап історіографії досвіду міжнародної діяльності споживчої кооперації в ринкових умовах непу акумулює наукові напрацювання незалежної України та інших країн, які здебільшого позбулися ідеологічних нашарувань.

Перший етап дослідження зовнішньоекономічної діяльності споживчої кооперації в період непу охоплює 1920-і роки, коли про результати непу писали партійно-державні діячі, теоретики кооперації, економісти, статистики, працівники кооперації, які в переважній більшості через тодішні більшовицькі установки прагнули або були змушені акцентувати на перевагах радянської кооперації над кооперацією капіталістичних країн.

Певну цінність мають виступи й аналітичні огляди партійно-радянських очільників, більшовицьких теоретиків і практиків зовнішньоекономічної справи, які, обіймаючи державні посади, визначали основні напрями заготівельної та експортно-збутової діяльності кооперативних організацій СРСР, у тому числі УСРР. Серед них слід виділити праці тих, хто безпосередньо був причетний до кооперативних заготівель, у тому числі експортних, зокрема наркома зовнішньої торгівлі РСФРР (СРСР) Л.Б. Красіна [1] і заступника наркома Зовнішторгу радянської Росії М.І. Фрумкіна [2]. Автори з класових позицій прагнули якнайкраще висвітлити досвід державного регулювання закордонною діяльністю кооператорів. Не випадково один із розділів праці М.І. Фрумкіна має назву «Монополія зовнішньої торгівлі й експорт», в якому автор намагався обґрунтувати доцільність зосередження експортної справи виключно в руках держави. Відповідно він зробив висновок: «Централізація всієї експортної роботи в руках народного комісаріату зовнішньої торгівлі була економічною необхідністю». Автор зазначав, що експорт, особливо на початку 1920-х років, коли відбулося визнання радянської держави, мав політичне значення. Прикметно: М.І. Фрумкін не приховував того факту, що західна преса різко критикувала більшовиків за те, що державна монополія зовнішньої торгівлі заважала нормальному експорту.

Зберігають науковий інтерес оглядово-аналітичні праці керівників та провідних працівників споживчої кооперації СРСР, зокрема Л.М. Хінчука (народився в Полтаві, у 1938 р. заарештований, помер в ув'язненні, у 1956 р. реабілітований), який упродовж 1920–1926 років був головою правління Центроспілки СРСР. Саме під час його керівництва радянською споживчою кооперацією відбувалося її господарське відродження, а також визнання Міжнародним Кооперативним Альянсом (МКА). Доробок Л.М. Хінчука [3] містить цікаві дані про відродження кооперативних заготівель у роки непу, в ньому міститься інформація про заходи більшовицького керівництва країни, у тому числі очільників Центроспілки РСФРР, щодо включення останньої до складу МКА. Попри те, що праці Л.М. Хінчука є інформацією з перших вуст, безперечно, вони написані з більшовицьких позицій, відтак потребують критичного аналізу й узгодження з сучасними дослідженнями.